

Pogány György

Nyomozás egy ősnymotatvány példányai után

A provenienciakutatás a régi könyvekkel való foglalkozás fontos területe. Nem a művet vagy annak keletkezését, forrásait, hatását vizsgálja, és nem is a nyomtatvány megjelenési körülményeit (nyomda, kiadó, kötés, nyomdai betűk, díszek, illusztrációk) elemzi, hanem a fennmaradt konkrét példányok eredetét, korábbi tulajdonosait kutatja, azt próbálja tisztázni, hogy az egyedi példány hogyan, milyen körülmények között jutott el mai őrzőhelyére, ami többnyire valamelyik közkönyvtár. Ugyanakkor eredményei segíthetnek ismeretlen nyomdahelyek lokalizálásában, amennyiben a példányok kizárólag egy régióban lelhetők fel, valószínűsíthető, hogy a nyomdahely is az adott területen működött. Végső soron ez a módszer is segített tisztázni az egyik magyarországi ősnymotatvány, *Antonius Florentinus* gyónási segédkönyve, az úgynevezett *Confessionale*-nyomtatvány magyarországi eredetét. A provenienciakutatás számos szállal kapcsolódik a könyvtártörténet mellett a bibliofilához, hiszen az egyes kötetek hosszú vándorlásuk során többnyire jó néhány gyűjtő bibliotékájában megfordultak. Vagyis a régi könyvek kutatásának jelentős és fontos segédtudományáról van szó. Ezen diszciplína módszertanát és használatát mutatja be *Farkas Gábor* *Farkas* új könyvében, *Az eltűnt Thuróczy nyomában. A brünni kiadás példányainak provenienciájáról* című kötetében.

A Magyarországon készült ősnymotatványok száma mindössze öt, a fennmaradt példányok száma pedig tizenkilenc. Az ismert példányokat nagyon aprólé-

kosan elemezte *Borsa Gedeon*,* és megállapította, hogy míg a második magyarországi ősnymda, az úgynevezett *Confessionale*-nyomda valamennyi terméke a történelmi Magyarország területén maradt fenn, addig a *Hess-féle officina* két kiadványának tizenkét példányából mindössze egy nyomtatvány nem hagyta el a Kárpát-medencét, a többi viszont már hosszú évszázadok óta külföldön található, illetve később került újra Magyarországra.

Bár a nyomdászat korán megjelent hazánkban, azonban nem tudott a kedvezőtlen körülmények miatt mélyebb gyökereket eresztetni, és a Mohács előtt megjelent magyar vonatkozású nyomtatványok száma meglehetősen szerény, mindösszesen csak közel hetven kiadványról tud a könyv- és nyomdásztörténet. A lehetséges négy hungarika kategória közül hiányzik a nyelvi – vagyis a jelenlegi ismeretek szerint magyar nyelvű ősnymtatvány nem létezik – és a Magyarország területén kiadott csekély számú ősnymtatványon kívül a többi kötet vagy magyar szerző külföldön megjelent munkája, vagy tartalmában magyar vonatkozású. E viszonylag szerény termés közül jelentőségénél fogva kiemelkedik a *Thuróczy-krónika*, *Thuróczy János* ítélmester terjedelmes és fontos magyar története, a *Chronica Hungarorum*. Mint köztudott, 1488-ban néhány hónap eltéréssel két kiadásban is napvilágot látott. Az első, az editio princeps Brünnben készült *Konrad Stabel* és *Matthias Preinlein* műhelyében, a második, javított és alapvetően új illusztrációkkal ellátott pedig Augsburgban *Erhard Ratdolt* nyomdájában. Mindkét kiadás számos példányban maradt fenn, így az egyik legjobban ismert hazai ősnymtatványról van szó, de a két edíció közül a brünni valamivel ritkább.

Farkas Gábor Farkas új kötetében arra vállalkozott, hogy megpróbálja kideríteni a brünni editio princeps fennmaradt példányainak sokszor kalandos és meglepő históriáját. A brünni kiadásból a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* 77 példányt tart nyilván, közülük 18 darab hazai gyűjteményekben található. Nemzeti könyvtárunkban három példányt őriznek a kötetből, azonban mind a három kötet a 20. században került az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) tulajdonába. Az első példány *Todoreszku Gyula* hagyatékából, a második gróf *Apponyi*

* Borsa Gedeon: *A hazai ősnymtatványok példányai*. In: Uő.: *Könyvtörténeti írások 1. A hazai nyomdászat 15–17. század*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1996. 35–66. p., jegyzetek: 403–412. p. <https://mek.oszk.hu/03300/03301/html/bgkvt1/bgki0103.htm> (2021.10.20.) A tanulmány eredetileg a Magyar Könyvszemle hasábjain látott napvilágot: Borsa Gedeon: *A hazai ősnymtatványok példányai*. = Magyar Könyvszemle, 104. évf. 1988. 2–3. sz. [95]–139. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00337/pdf/MKSZ_EPA00021_1988_104_02-03_095-139.pdf (2021.10.20.)

Lásd még Borsa Gedeon: *Új példány került elő az első hazai nyomtatványnak*. = Magyar Könyvszemle, 106. évf. 1990. 3–4. sz. [129]–131. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00344/pdf/mk_1990_3-4_129-131.pdf (2021.10.20.)

Sándor bibliotékájából, a harmadik pedig az Államvédelmi Hatóságon (ÁVH) keresztül jutott a könyvtár birtokába. Az 1948-ban emigrált *Hadik Endre József* lefoglalt javai között volt a Thuróczy-krónika és az ÁVH a jogszabályoknak megfelelően ideiglenes letétként küldte meg a bibliotékának. Volt egy negyedik példány is, ez báró *Radvánszky Kálmán* sajkócazi könyvtárából néhány más különleges értékkel együtt letétként került az OSZK-ba. Ezt a példányt a közel-múltban az OSZK átadta az Evangélikus Országos Könyvtárnak.

A jelenlegi példányok sorsának tisztázása viszonylag egyszerű feladat volt. Az igazi nehézséget az egykor a Széchényi Könyvtárban megtalálható kötetek azonosítása jelentette. A nemzeti könyvtár 19. századi dokumentumai között ugyanis öt brünni kiadású Thuróczy-krónika szerepel, amelyek viszont ma már nincsenek a könyvtár állományában. Farkas Gábor Farkas aprólékos filológiai elemzéssel kísérelte meg tisztázni a példányok sorsát. Volt, amikor a legaprólékosabb vizsgálat sem derítette ki az adott kötet történetét, például 1873-ban egy kiálltáson bemutatják a krónika brünni kiadásának egy darabját, de nem tudni, mi lett a kötet későbbi sorsa – ahogyan az sem világos, hogy honnan és mikor került a nemzeti könyvtárba, amelynek 1875–1886/88 között „minimum öt (A–D, 5) brünni kiadása volt a könyvtárnak, melyekből négyet eladtak, egyet elloptak, és az eladottakból egyet visszavásároltak.” (23., 25. p.) Meglehetősen mozgalmas évek következtek tehát a Thuróczy-krónika brünni kiadására. 1892-ben jelentette *Majláth Béla* könyvtárigazgató, hogy még 1888-ban eltűnt a Thuróczy-krónika brünni edíciójának egy példánya más régi könyvekkel együtt. Ez robbantotta ki az úgynevezett *Csontos*-ügyet, melynek során a jeles *Corvina*-kutató *Csontos János* szakmailag és emberileg ellehetetlenült – ártatlanul, mint évtizedekkel később kiderült, amikor egy elhunyt múzeumi szolga lakásán megtalálták az ellopott könyveket. A könyvtár azonban három példányt el is adott, viszont amikor kiderült a lopás, az egyik eladott tomust visszavásárolta. Mindenesetre 1925-ben a könyvtárnak a brünni kiadásból öt példánya volt, amihez a második világháború után további két példány csatlakozott. Hogyan lett ebből négy példány? Egy tomust 1926-ban bizonyíthatóan eladott, aukcióra bocsátott a könyvtár, de feltehetően ez történt két másik kötettel is. Így 1936-ra a nemzeti könyvtárban a szóban forgó kiadásból két példány maradt, a *Todoreszku*-könyvtárból és az *Apponyi-gyűjtemény*ből, és ezekhez járult 1945 után a két újabb példány, amelyek közül a *Radvánszky*-könyvtárból származót az OSZK átadta az Evangélikus Országos Könyvtárnak.

Az OSZK-ban egykor és jelenleg megtalálható Thuróczy-krónikák után a szerző bemutatja a magyar közgyűjteményekben őrzött példányok történetét. A 15 darab közül az MTA Könyvtár és Információs Központja 3, a Ráday Gyűjtemény 1, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1, az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár 1, az Evangélikus Országos Gyűjtemény 2, a Piarista Központi Könyvtár 1, a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtára 1, az

egri Főegyházmegeyi Könyvtár 1, a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár 1, a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont 1, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára 1 és a győri Brenner János Hittudományi Főiskola Könyvtára szintén 1 példányt őriz. A három egyetemi bibliotéka – Szeged, Pécs, Debrecen – példánya a szerzetesrendek magyarországi felszámolásakor, azok gyűjteményéből előkerült könyvekből származik, ami egyrészt örvendetes, hiszen fontos könyvtárakról van szó, ugyanakkor a szerves fejlődés megszakítását jelzi az elkobzás ténye.

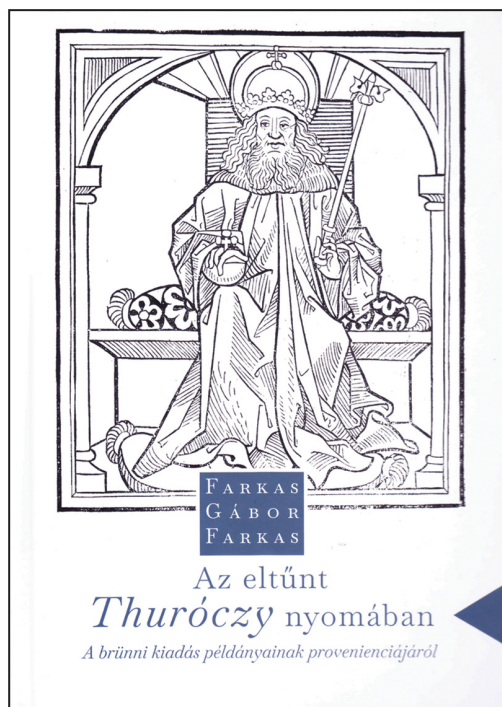
A következő fejezet az elpusztult és lappangó példányokat ismerteti, összesen 11 kötetet. Ezek közül néhányról, az OSZK tomusairól már volt szó. Sajnos a hiányzó könyvek egy része szintén eladásra került, például a Gyulafehérvári *Batthyaneum* brünni tomusát *Majláth Gusztáv Károly* püspök engedélyével értékesítették. Sokszor a fennmaradt forrásokból nem lehet eldönteni, hogy a brünni vagy az augsburgi edícióról van-e szó. A szerző egyébként reménykedik, hogy a későbbiekben újabb példányok kerülnek elő, ugyanis árverési katalógusokban a 18–20. században több példány is felbukkant, és ezek a kötetek magángyűjteményeket gazdagítottak, így lehetséges, hogy előbb vagy utóbb ismét megjelennek a könyvpiacra.

A következő fejezetben Farkas Gábor Farkas a külföldön található magyar provenienciával rendelkező köteteket veszi számba. A példányok vándorlásának részletes nyomon követése nem könnyű feladat, mindenesetre a külhoni bibliotékákban őrzött, egykor magyar provenienciájú kötetekben található, gyakran nagyon nehezen olvasható bejegyzések beható elemzése sok fontos adalék tisztázását segítheti elő.

Külföldön összesen 59 példányt őriznek, egy részüknek nincs magyar provenienciája (vagy nem állapítható meg). Mindenesetre nagyon is valószínű, hogy az 1488-ban megjelent könyv példányainak zöme soha nem jutott el Magyarországra, külhoni tulajdonosokhoz került. Számos híres bibliofil féltett ritkasága volt a kötet, mára már a példányok tekintélyes része közgyűjteménybe került.

A Thuróczy-krónika brünni kiadásának viszonylag nagy számban fennmaradt példányai azt jelzik, hogy egykori tulajdonosaik vigyáztak a könyvekre, megbecsülték azokat. Az egyes kötetek különféle okok miatt változtatták őrzési helyüket, ezek közül Farkas Gábor Farkas egy csokorra valót összegyűjtött. Eszerint emigráció, hadizsákmány, lefoglalás, államosítás, rendfelosztás, a gyűjtő halála okozhatta a kötetek mozgását, őrzési helyük változását. Néhány meglepő hiányra is felfigyelt a szerző, eszerint a kolozsvári unitárius, illetve a nagyszebeni és a brassói evangélikus líceum példányán kívül a közép-európai protestáns intézmények hiányoznak a tulajdonosok közül. A kötetek vonzerejét jelzi az a tény, hogy sok példányon található egykori jeles bibliofil possessor-bejegyzése vagy ex librise.

A kötethez angol nyelvű tartalmi összefoglaló csatlakozik, névmutató segíti használatát, és különböző táblázatok könnyítik meg az egyes példányok sorának áttekintését. Érdeemes kiemelni a könyv tetszetős kivitelezését: a krónika fametszetes illusztrációi kapcsolódnak a szöveghez. A könyv függelékében *Fraknói Vilmos* 1875-ös felterjesztése kapott helyet, amelyben a diplomok értékesítését vetette fel, és egy, az OSZK 1926-os könyvaukciója kapcsán készült *Hóman Bálint*-interjú is található ebben a részben.

Az eltűnt Thuróczy nyomában : a brünni kiadás példányainak provenienciájáról / Farkas Gábor Farkas ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 2020. – 142, [1] p. : ill. ; 24 cm

Hozzám már hűtlen lettek a szavak,
 vagy én lettem mint túláradt patak
 oly tétova céltalan parttalan
 s egy hordom régi sok hiú szavem
 mint a tévelygő ár az elszakadt
 sövényt jelzőkarókat gátakat.
 Őh bár adna a Gazda patakom
 sodrának medret, biztos úton
 vinni tenger felé, bár verseim
 csücskére Tűle volna szabva rim
 előre kész, s mely itt áll polcomon,
 szent Bibliája lenne verstanom,
 hogy ki mint Jónás, rest szolgálja, hajdan
 bujkálva, később mint Jónás a halban
 leszálltam a kincnek eleven
 süket és ípró sötétjébe, nem
 három napra, de három óra, három
 évre vagy évszázadra, megtaláljam,
 mielőtt egy mégvakabb és örök
 Cethal szájában végkép eltűnök,
 a régi hangot s, szavaim hibátlan
 hadsorba állván, mint ő sugja, bátran
 szólhassak s mint rossz fogómból telik
 és ne fíradjak bele estelig
 vagy míg az égi és ninivei hatalmak
 engedik hogy beszéljek s meg ne haljak.

B a b i t s M i h á l y .

M. gépelté.

Babits Mihály: Jónás imája. Eredeti gépirat, a lap alsó sarkában Török Sophie rájegyzésével: M[ihály] gépelté. (OSZK Kézirattár; Fond III/2383/4.)

Kapcsolódó cikkünk a 3. oldalon kezdődik.

Nemzeti Kulturális Alap